

історичних фактів, дат, подій і хронік, які дозволяють вибудувати загальну картину їх еволюції [5, с. 23].

У зв'язку з цим теоретико-прикладне дослідження функціонування органів і установ виконання покарань не може бути проведено без вагомій історико-правової складової, обсяг якої обмежується тільки обраним науковим пошуком і необхідністю концентруватися на певній проблематиці.

Утім вже в перших наукових працях, присвячених проблемам кримінально-виконавчого права, близько однієї третини обсягу відводилось його ретроспективному аналізу. Саме на аналізі еволюційних процесів перші вчені-пенітенціаристи ґрунтували свої теоретичні конструкції. Це були не просто історичні екскурси чи довідки, або історико-правові вступи. Вони присвячувались історії зародження, становлення й розвитку кримінально-виконавчого права [6; 7].

Висновки. Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що підготовлена нами стаття – це спроба інтегративного порівняльно-правового дослідження, котре включатиме як горизонтальне, так і вертикальне порівняння (у тому числі й в історичному контексті).

Список використаних джерел:

1. Казимирчук В. П. Право и методы его изучения / Казимирчук В. П. – М. : Юрид. лит., 1965. – 204 с.
2. Трубников В. М. Европейские пенитенциарные правила. Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України / В. М. Трубников, Ю. В. Шинкарьов. – Х. : Харків юридичний, 2008. – С. 127–167.
3. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавче право України : підручник / Богатирьов І. Г. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 352 с.
4. Киселев І. Я. Сравнительное и международное трудовое право : учебник / Киселев І. Я. – М. : Дело, 1999. – 728 с.
5. Бехруз Х. Н. Методологические вопросы сравнительного правоведения / Бехруз Х. Н. – К. ; Сімферополь : Ин-т гос. и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, Изд-во Логос, 2007. – 32 с.
6. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України [упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резник]. – К. : РВВ КІВС, 1998. – Т. 1. – Ч. 1. – 414 с.
7. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України [упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резник]. – К. : ВД «Говард пресс», 1999. – Т. 2. – Ч. 1. – 456 с.

БОГАТИРЬОВ І. Г.,

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник науково-
дослідного центру
(Інститут кримінально-виконавчої служби)

ПУЗИРЬОВ М. С.,

кандидат юридичних наук,
головний науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії науково-дослідного центру
(Інститут кримінально-виконавчої служби)

УДК 343.81

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОРІВНЯЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

Визначено теоретичні засади порівняльного кримінально-виконавчого права, його роль у підготовці фахівців для Державної кримінально-виконавчої служби України.

Ключові слова: теоретичні засади, порівняльне кримінально-виконавче право, фахівці, Державна кримінально-виконавча служба України.

В статье определены теоретические основы сравнительного уголовно-исполнительного права, его роль в подготовке специалистов для Государственной уголовно-исполнительной службы Украины.

Ключевые слова: теоретические основы, сравнительное уголовно-исполнительное право, специалисты, Государственная уголовно-исполнительная служба Украины.

The article is dedicated to research of the theoretical basis of comparative criminal-executive law, its role in training specialists for the State Criminal-Executive Service of Ukraine.

Key words: theoretical background, comparative criminal-executive law, specialists, the State Criminal-Executive Service of Ukraine.

Вступ. Порівняльне кримінально-виконавче право – нова у вітчизняній освіті навчальна дисципліна. В юридичних вузах України студенти, курсанти вивчають кримінально-виконавче право. Водночас глобалізація економічних зв'язків, мобільність людей, посилення інтересу до розвитку інших країн, їх історичного досвіду, сприяють актуалізації знань про право зарубіжних країн, зокрема, про кримінально-виконавче право. Це потребує від сучасного юриста володіти знаннями про міжнародні стандарти поведіння із засудженими та ув'язненими, особливостями правового регулювання кримінально-виконавчих відносин у різних країнах, які становлять для України найбільший інтерес.

Вивчення дисципліни “Порівняльне кримінально-виконавче право” дозволить студентам, курсантам та слухачам краще розуміти норми й інститути кримінально-виконавчого права різних країн, порівнювати їх з міжнародними стандартами й таким чином усвідомити загальну картину правового регулювання кримінально-виконавчих відносин у сучасному світі, синтезувати світовий досвід для запровадження його кращих досягнень у кримінально-виконавчому законодавстві України.

Практичне значення порівняльного кримінально-виконавчого права виявляється через можливість пізнання та максимального використання світового досвіду для удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України у роботі із засудженими та особами, взятими під варту. Вивчаючи цю дисципліну, студент, курсант та слухач повинен перш за все керуватися навчальною програмою, в якій визначено обсяг матеріалів, коло теоретичних і практичних питань, які слід засвоїти. Важливим підґрунтям для вивчення дисципліни “Порівняльне кримінально-виконавче право” є глибоке знання кримінально-виконавчого права України, що дозволяє орієнтуватися студенту, курсанту та слухачу в основних напрямках правового регулювання кримінально-виконавчих відносин у світі.

Теоретичною основою написання статті стали наукові і навчальні праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: Ю. М. Антоняна, Л. В. Багрій-Шахматова, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. А. Бадири, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, О. В. Беци, В. І. Борисова, М. Г. Вербеньського, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, О. Г. Колба, В. М. Кудрявцева, М. І. Мельника, В. О. Меркулової, П. П. Михайленка, О. С. Міхліна, В. П. Петкова, Г. О. Радова, А. В. Савченка, В. М. Синьова, А. Х. Степанюка, М. О. Стручкова, В. М. Трубнікова, С. Я. Фаренюка, М. І. Хавронюка, І. С. Яковець та ін.

Демократичні перетворення, що відбулися в Україні, зумовили необхідність реформування Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України та приведення її у відповідність із міжнародними нормами. Функціонування кримінально-виконавчої служби має базуватися на дотриманні положень Конституції і законів України, засад міжнародного права та європейської етики, принципів позапартійності, політичної незаангажованості, відкритості для взаємодії з національними і міжнародними громадськими організаціями та інституціями [1, с. 589].

Постановка завдання. Мета статті – визначення теоретичних засад порівняльного кримінально-виконавчого права, його ролі у підготовці фахівців для ДКВС України.

Результати дослідження. Сучасне кримінально-виконавче право включає в себе національне законодавство у сфері виконання покарань, чинні міжнародні договори, згоду на

обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та зорієнтовано на визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності; нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі тощо [2].

Важливу роль у кримінально-виконавчому праві відведено встановленому порядку виконання та відбування покарання (режиму), який повинен забезпечувати ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії та зміну умов тримання засуджених.

Важливість окресленого питання засвідчує також адміністративна реформа, яка відбувається в органах виконавчої влади у цілому і ДКВС України, зокрема. Так, з 09.12.2010 по 25.12.2010 Президентом України підписано низку указів, спрямованих на підвищення ефективності державного управління, пошук оптимальної моделі функціонування органів та установ ДКВС України, оптимізацію діяльності зазначених органів та установ, реорганізацію процесу виконання та відбування покарань [3].

Отже, сучасні державні процеси, пов'язані з діяльністю України у міжнародних організаціях з прав людини (ООН, Ради Європи) та адміністративна реформа органів виконавчої влади створюють необхідні умови щодо модернізації встановленого порядку виконання та відбування покарання у напрямі наближення до європейських норм, правил та стандартів, посиленні засобів правового захисту засуджених на національному рівні. Розв'язання окресленої проблеми можливо лише шляхом вивчення передового зарубіжного досвіду організації режиму, впровадження ефективних його елементів у практичну діяльність установ виконання покарань.

Це означає, що наша держава під час розробки та прийняття нових законодавчих актів має керуватися не тільки змістом національних правових норм, але й міжнародними правовими актами, зокрема міжнародними стандартами з прав людини [4, с. 230]. Європейські стандарти прав та свобод людини змінюють не лише підходи до конкретних правових інститутів, але й змінюють національну правову культуру [5, с. 14]. Зазначений напрям діяльності вкрай актуальний у практичній діяльності Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України з огляду на визнання необхідності поглиблення євроінтеграційних і північно-східних процесів, тим більше, що впровадження зарубіжного досвіду - це одна зі складових міжнародної співпраці ДПтС України [6, с. 7].

Підтвердженням зазначеному є ст. 5 Закону України "Про Державну кримінально-виконавчу службу України", згідно з якою одним із важливих напрямів діяльності ДПтС України є співробітництво з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями на основі міжнародних договорів [7].

Таким чином, пріоритетним напрямом діяльності ДПтС України, яка проводиться на підставі норм Конституції та міжнародних правових актів з прав та свобод людини, є приведення змісту режиму у відповідність із міжнародними стандартами, максимальне розширення та захист прав і свобод засуджених.

Наведене свідчить про значну потребу у докорінних перетвореннях понятійного апарату теорії кримінально-виконавчого права на нове розуміння режиму, нагляду за засудженими, ізоляції засуджених, виконання покладених на них обов'язків, реалізації їхніх прав і законних інтересів, безпеки засуджених і персоналу тощо. Встановлений порядок виконання і відбування покарань має регламентувати весь уклад життя засуджених як у позаробочий час, так і під час трудової діяльності, а також охоплювати всі сфери життєдіяльності засуджених, що перебувають під контролем персоналу установ виконання покарань.

Режим, зокрема, має детально визначати внутрішній розпорядок в установах виконання покарань з відповідними вимогами щодо забезпечення правопорядку на всіх об'єктах колонії та на виробничих дільницях інших відомств, з урахуванням поведінки громадян, які відвідують місця позбавлення волі (особи, які прибувають на побачення, адвокати, служителі культу,

вільнонайманий персонал тощо). Ці особи повинні дотримуватися встановлених в установах виконання покарань і на їх виробничих об'єктах правил взаємовідносин із засудженими. Тому правила режиму слід звертати і до цих категорій громадян, оскільки вони регулюють їх поведінку в місцях позбавлення волі та спрямовані на реалізацію завдань з "виконання відбування покарання", зокрема, на профілактику злочинів у місцях позбавлення волі [8, с. 24].

На підставі вищевикладеного робимо висновок, що переосмислення та приведення встановленого порядку виконання та відбування покарання відповідно до нового підходу - це пріоритетний напрям реформування кримінально-виконавчого законодавства у цілому та інституту режиму зокрема через оптимізацію структури кримінально-виконавчої служби й системи управління органами та установами виконання покарань, слідчими ізоляторами, розроблення такої моделі, яка відповідає б міжнародним нормам, забезпечення поетапного приведення умов тримання осіб, узятих під варту, та засуджених в існуючих установах виконання покарань та слідчих ізоляторах у відповідність до міжнародних норм.

З цього приводу відомий французький юрист М. Ансель зазначав, що зарубіжний досвід відкриває нові горизонти, дозволяє краще пізнати право своєї країни, шляхом порівняння з іншими системами. Порівняння озброює новими ідеями та аргументами, які можна отримати лише шляхом вивчення права інших країн [9, с. 28].

Слід також зазначити, що чинне кримінально-виконавче законодавство суттєво наблизило умови утримання засуджених до міжнародних норм і стандартів забезпечення прав людини. З цього приводу у Європейських пенітенціарних правилах зазначено, що позбавлення волі має відбуватися в таких умовах утримання і моральній атмосфері, які б забезпечували повагу людської гідності, формування у них почуття відповідальності та навичок, що сприятимуть їх реінтеграції у суспільство, допоможуть їм дотримуватись вимог законності та задовольняти свої життєві потреби власними силами після звільнення [10].

М. І. Снікеєв зазначає, що перебування у місцях позбавлення волі часто не лише руйнує систему відносин засудженого з людьми, що раніше склалася, але й підштовхує засуджених до пошуків друзів, однодумців з метою подолання почуття самотності та дефіциту у спілкуванні [11].

У ст. 7 і 8 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України визначено основні права засуджених, які суттєво наблизили кримінально-виконавче законодавство до вимог міжнародних стандартів. Так у ч. 1 ст. 7 КВК України, записано, що держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку.

21.01.2010 р. внесено зміни до КВК України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань, зокрема ст. 7 доповнено ч. 5, відповідно до якої встановлено заборону дискримінації засуджених за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [2].

У ст. 8 передбачено права засуджених отримувати інформацію про свої права і обов'язки, порядок і умови виконання та відбування призначеного судом покарання; на гуманне ставлення до себе і на повагу гідності, властивої людській особистості; звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян; на соціальне забезпечення, у тому числі й на отримання пенсій, відповідно до законів України. Таким чином, у КВК України відображено низку основоположних норм щодо встановленого порядку виконання та відбування покарання.

Аналізуючи зарубіжний досвід порівняльного кримінально-виконавчого права, слід зазначити, що Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню,

Європейські пенітенціарні правила - це найважливіші загальносвітові міжнародні акти, що містять обов'язкові для всієї міжнародної спільноти норми, які закріплюють загальні права людини і громадянина, захищають її честь, гідність, ділову репутацію і спрямовані на повагу людської гідності та створення сприятливих для людини умов громадського життя.

Визначальна роль цих документів для вивчення навчальної дисципліни "Порівняльне кримінально-виконавче право" полягає в тому, що їх положення може бути застосовано для визначення фундаментальних основ правового статусу осіб, у тому числі й тих, які відбувають покарання, окремі з них мають безпосереднє відношення до процесу виконання покарань і поведження із засудженими, виправлення і ресоціалізації засуджених, порядку й умов звільнення від відбування покарань.

Зазначені міжнародні акти орієнтовано на функціонування сучасних пенітенціарних систем, поліпшено умови утримання, ресоціалізацію засуджених та індивідуалізацію виправного впливу, диференціацію режимів. Зокрема у ст. 5 Загальної декларації прав людини закріплено, що ніхто не повинен зазнавати торгун або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує людську гідність, поведження чи покарання. Ст. 9 Декларації передбачає, що ніхто не може бути підданий безпідставному арешту, затриманню чи вигнанню.

Наведені та інші вимоги міжнародних актів відображені в Указі Президента України "Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України" в таких заходах, як: створення нормативно-правової бази, яка б відповідала міжнародним нормам і забезпечувала виконання у повному обсязі всіх функцій, покладених на кримінально-виконавчу службу; створення законодавчих та організаційних передумов для подальшого скорочення кількості осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах; вивчення й упровадження позитивного досвіду європейських держав у сфері виконання покарань (створення нових моделей установ виконання покарань та умов для діяльності служби пробачії); реорганізації органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів в установи сучасного типу, які б відповідали європейським стандартам [12].

Важливе значення для забезпечення належного поведження із засудженими мають положення, закріплені у ст. 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, яка передбачає, що всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне ставлення й повагу до людської гідності. Відповідно до цієї ж статті пенітенціарною системою передбачається режим для ув'язнених, суттєвою метою якого є їхнє виправлення та соціальне перевиховання.

Висновки. Упровадження міжнародного пенітенціарного досвіду в теорію та практику забезпечення процесу виконання та відбування покарання сприятиме розв'язанню таких завдань, як:

- розвиток ДКВС України на кшталт європейської пенітенціарної моделі;
- створення сприятливих умов в органах і установах виконання покарань для реалізації міжнародних стандартів поведження із засудженими та особами, які перебувають під вартою;
- створення необхідних правових, організаційних та психологічних умов, спрямованих на активний розвиток партнерських відносин із пенітенціарними системами іноземних держав;
- розширення переліку заходів установленого порядку виконання та відбування покарання, спрямованих на забезпечення громадянських прав і соціальних пільг засуджених, сумісних із законом і умовами вироку;
- упровадження сучасних європейських методів та стандартів роботи із засудженими, спрямованих на їх виправлення і ресоціалізацію;
- розвиток та впровадження сучасних альтернативних видів покарань і організація служби пробачії в Україні;
- приведення нормативно-правового забезпечення питань соціального і правового статусу персоналу ДКВС України у відповідність до міжнародних вимог;
- зміцнення кадрового потенціалу кримінально-виконавчої служби, протидія корупції та іншим протиправним проявам серед персоналу ДКВС України;
- поліпшення взаємодії кримінально-виконавчої служби з правоохоронними органами, іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, пенітенціарними службами інших держав, міжнародними організаціями.

Список використаних джерел:

1. Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України № 401/2008 від 25 квітня 2008 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 18. – Ст. 589.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3. – Ст. 21.
3. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України № 1085/2010 від 09 грудня 2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 94 ; Типове положення про центральний орган виконавчої влади України, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через відповідного члена Кабінету Міністрів України : Указ Президента України № 1199/2010 від 24 грудня 2010 р.
4. Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілка - К. : Наукова думка, 1999. – 735 с.
5. Зорькин В. Д. Интеграция европейского конституционного пространства: вызовы и ответы / В. Д. Зорькин // Журнал российского права. – 2006. – № 12. – С. 14-23.
6. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 21.10.2010 № 393 “Про організацію виконання рішення колегії Державного департаменту України з питань виконання покарань від 07.10.2010 № 8 РК”. – С. 1-14.
7. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2713-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 30. – Ст. 409.
8. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб’єкт запобігання злочинам: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Колб Олександр Григорович. – К. : 2007. – 512 с.
9. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права / М. Ансель // Очерки сравнительного права ; отв. ред. В. А. Туманов. - М., 1981. – 256 с.
10. Європейські пенітенціарні Правила [Електронний ресурс]: Міжнародний документ № 994_032 від 12.02.1987 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032/print1320310946859960.
11. Еникеев М. И. Психология деятельности органов, исполняющих наказания (пенитенциарная психология) / Еникеев М. И. // См. кн. : Прикладная юридическая психология // http://yurpsy.by.ru/help/bib/stol/12_7.htm
12. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 8 листопада 2012 р. № 631/2012 – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15127.html>.

ХРЯПІНСЬКИЙ П. В.,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету ДВНЗ (Національний гірничий університет)

УДК 343.8

**СПЕЦІАЛЬНЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ:
УЗГОДЖЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО
ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНІВ УКРАЇНИ**

Визначаються питання узгодженості застосування спеціального звільнення від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому новим кримінальним процесуальним законодавством України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, звільнення, спеціальні види звільнення, порядок закриття справи, підстави та умови звільнення від відповідальності.

Определяются вопросы согласованности применения специального освобождения от уголовной ответственности в порядке, предусмотренном новым уголовным процессуальным законодательством Украины.

